

СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ В СИСТЕМІ АГРАРНИХ ВІДНОСИН

З'ясовано сутність та особливості соціальних та економічних суперечностей. Обстоюється теза про доцільність використання поняття «соціально-економічні суперечності» під час аналізу суперечностей в системі аграрних відносин. Розкрито сутність соціально-економічних суперечностей в системі аграрних відносин та визначено їх функції.

Ключові слова: соціально-економічні суперечності, фази розвитку суперечностей, функції суперечностей, соціальні суперечності, економічні суперечності.

SHULGA O. A.

SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

THE ESSENCE AND FUNCTIONS OF SOCIO-ECONOMIC CONTRADICTIONS IN THE SYSTEM OF AGRARIAN RELATIONS

The article aims to clarify the essence, functions and features of the socio-economic contradictions as phenomena of economic categories and institutional forms of the functioning of societies. Socio-economic contradictions can be regarded as a phenomenon, as an economic category and as an institutional form functioning societies. Socio-economic contradictions, as a phenomenon - is an expression of the economic interests of industrial relations; as an economic category, this ratio is unity and struggle between opposing parties property that characterizes the essence of socio-economic relations, ie the ratio of unity and struggle of appropriation and alienation as party property; as a form of institutional functioning societies - is institutionally expressed attitude of unity and struggle of opposites economic relations, which acts as an internal source of socio-economic formations. Socio-economic contradictions is inherent traits and characteristics, both social and economic contradictions. They carry signal, destructive and constructive (stimulating), integrating, developing, reproducing, epistemological and information functions.

Keywords: socio-economic contradictions, contradictions phases of development, function contradictions, social contradictions, economic contradictions.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями.

Суспільний розвиток – апріорі суперечливий процес. Це пов'язано з тим, що суперечності закладені в самій сутності явищ і системних утворень. Саме суперечності рухають ними зсередини через розкриття відносин єдності і боротьби, внутрішньо закладених в них, протилежностей. Тому суперечність є внутрішньою рушійною силою всіх явищ і процесів в природі, суспільстві і т.д.

Однак, незважаючи на вищесказане, більшість вчених-аграрників сьогодні невтішний стан розвитку аграрного сектору України пов'язують із усадкованим станом економіки від СРСР, проведеними реформами та допущеними помилками в управлінні на мікро- і макрорівні. Хоча, насправді, більшість проблем, які нині мають місце в аграрному секторі, мають більш глибокі корені і породжені несвоєчасним виявленням і розв'язанням суперечностей в системі аграрних відносин, неврахуванням закономірностей розвитку аграрних відносин. Саме через це, український уряд так і не зміг, поки що, побудувати успішну аграрну політику, стратегію і тактику по реалізації об'єктивних закономірностей розвитку аграрних відносин.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Дослідженню теоретичних і методологічних аспектів соціальних і економічних суперечностей у 50–80-х роках ХХ ст. було присвячено ряд праць як вчених-філософів, так і вчених-економістів. Зокрема, мова йде про монографії таких вчених-економістів, як М. Д. Колесов, В. В. Куликов, В. І. Кушлін, В. С. Семенов, В. Ф. Щербина та ін. Серед вітчизняних вчених значний внесок у дослідження та розв'язання суперечностей суспільних систем мають праці Ю. К. Зайцева, В. С. Савчука, О. М. Москаленко, С. В. Мочерного, А. А. Чухна та ін. Однак, залишаються майже не дослідженими питання соціально-економічних суперечностей в системі аграрних відносин сучасної економіки, зокрема їх сутності, функцій і особливостей.

Формулювання цілей дослідження. Тому мета статті – з'ясувати сутність, функції і особливості соціально-економічних суперечностей як явища, економічної категорії і інституційної форми функціонування суспільств.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Кожному явищу характерна єдність протилежностей. Але з часом вони відокремлюються одна від одної, і їх боротьба призводить до виникнення нової якості. Таким чином, в результаті дії закону єдності і боротьби протилежностей здійснюється саморух всього сущого, відбувається історичний розвиток суспільства та зміна суспільно-економічних формацій.

Відповідно до цього суперечність – це відношення єдності і боротьби протилежностей, що характеризують сутність явищ, процесів, системних утворень. Єдність протилежностей означає, що вони взаємообумовлюють і взаємообумовлюють одна одну, тобто одна без одної не існують. А боротьба протилежностей означає, що протилежності не лише взаємообумовлюють, але й взаємовиключають одна

одну, і, взаємодіючи, вступають між собою у взаємоборотьбу, яка може набирати різних форм (антагонізм або боротьба особливого роду – неантагоністична боротьба) і, зрештою, веде до розв'язання суперечності, яке є закономірним явищем і супроводжується переходом до нового якісного стану. Однак, оскільки у кожному явищі є багато суперечностей, важливо виділяти основну суперечність, адже її розвиток і розв'язання визначає розвиток і розв'язання всіх інших суперечностей. Розв'язання суперечності – це розрив єдності протилежних сторін, що означає заперечення попереднього буття явища.

Виділяють два типи розв'язання суперечностей. Перший полягає у знаходженні адекватної форми розвитку, завдяки якій протилежні сторони зберігаються і реалізуються. Другий – усунення даної суперечності, що передбачає зникнення самого явища, в якому закладена ця суперечність. Обидва типи розв'язання суперечностей реалізуються в притаманних їм об'єктивних формах, які виражають зміст суперечностей.

Під способом розв'язання суперечності мається на увазі спосіб впливу, дії людини на форму розв'язання суперечності (полягає у свідомому поєднанні протилежностей в господарській діяльності). Під методом розв'язання суперечності розуміється сукупність конкретних прийомів, заходів людини, об'єктивно включений у процес розв'язання суперечності. При цьому метод розв'язання завжди має бути адекватний змісту, формі і способу розв'язання суперечності.

Кожна суперечність має свою структуру, яка являє собою цілісну систему відношень між її сторонами, в яких виражені всезагальність суперечності, конкретні моменти її існування, внутрішній зміст і зовні форми вираження. Відповідно до цього кожна суперечність містить загальне, особливе і специфічне. Загальним є взаємовідношення сторін суперечності (тобто їх взаємообумовленість, взаємовиключення і взаємопроникнення) і зв'язки між ними (єдність і боротьба протилежних сторін); особливим є фази її існування, які відображають якісно особливий стан суперечності; і специфічним є рівні її вираження (суперечності сутності, суперечності явища і суперечності зовнішнього вираження суперечності).

Суперечність ділиться на взаємовиключаючі протилежності, які є сторонами суперечності, що взаємообумовлюють і взаємозаперечують один одну в тій самій сутності. Тобто протилежності – це елементи, сили, риси, тенденції і т.д., які взаємообумовлюють і взаємозаперечують один одного в явищах. Часто для характеристики сторін суперечностей застосовують категорії позитивного і негативного, нового і старого тощо. Розглянемо їх діалектику в розвитку явищ більш детально.

Під позитивною і негативною протилежностями, в одному випадку, розуміється їх полярність, в другому, їх неоднакова роль по відношенню до процесу розвитку, а, у третьому, певне визначене ставлення до цих сторін суспільства. У першому випадку, одна сторона існує лише у зв'язку з існуванням іншої. У наступних двох випадках, одна сторона виступає як формуюча, створювальна, прогресивна, нова, а інша – як руйнівна, регресивна, стара по відношенню до процесів суспільного розвитку.

Щодо категорій нового і старого, то вони теж використовуються в різних значеннях. Буває, що під старим розуміють те, що існує вже тривалий час і заважає появі нового, більш прогресивного (наприклад, феодално-кріпосне господарство, що заважало приходу машинного способу виробництва у сільське господарство). У той же час, на практиці можуть бути випадки, коли довго існуюче явище є новим по відношенню до процесу розвитку (наприклад, кооперація особистих селянських господарств). Відповідно до цього, під новим розуміють явище, яке виникло нещодавно, і є новим, прогресивним по відношенню до процесу розвитку (наприклад, вважається, що господарські товариства і фермерські господарства більш прогресивні, ніж особисті селянські господарства). Однак, буває і так, що нове в часі, є старим по змісту, будучи носієм старого (наприклад, перетворення в Україні колишніх колгоспів і радгоспів у колективні сільськогосподарські підприємства).

У той же час, зміст понять «нове» і «старе» не тотожне змісту «майбутнє» і «минуле». В минулому теж можна виявити щось старе і щось нове, позитивне і негативне. Аналогічно і у випадку майбутнього, де є суперечності минулого і майбутнього, негативного і позитивного. Ототожнення минулого з старим, негативним, означає заперечення необхідності використання досвіду минулого у розв'язанні суперечностей, а ототожнення майбутнього з новим і позитивним, веде до відмови від розвитку шляхом боротьби протилежностей. У той же час, виділення нового і старого по відношенню до суспільного розвитку є досить важливим у розв'язанні суперечностей. Оскільки носіями кожної з сторін є певні суб'єкти. Визначення того, хто є носієм старого, а хто нового, дозволяти проводити свідому аграрну політику по підтримці певної сторони. Але тут потрібно врахувати ще один момент: яка із двох сторін в даних умовах є головною, ведучою. Під головною, ведучою стороною, зазвичай, розуміють нове, позитивне, що направлене на майбутнє, на подолання старого, яке гальмує загальний поступальний розвиток суспільства.

Важливим також є поділ нового або старого на ціле і його складові частини. Наприклад, ціле – технологічний спосіб виробництва, його складові – продуктивні сили і виробничі відносини. Кожному ТСВ (як старому, так і новому) відповідає певний рівень розвитку продуктивних сил і певна система виробничих відносин. Єдність цих сторін носить прогресивний характер, обумовлюючи прогресивний характер цілого. Проте потрібно пам'ятати про необхідність дотримання міри співвідношення між частинами (завжди має бути відповідність рівня розвитку продуктивних сил рівню розвитку виробничих відносин), інакше ця єдність (ТСВ) стала гальмом розвитку, стримуватиме розвиток цілого.

Пізнання протилежностей передбачає також з'ясування відношення між ними, як сторонами єдиного цілого. Цим відношенням є відношення єдності і боротьби протилежностей. Єдність протилежних сторін означає їх взаємообумовленість, взаємопроникнення і взаємоперехід. Однак, ця єдність є відносною, оскільки з часом дана єдність, в результаті боротьби протилежностей, зміниться на нову єдність протилежностей. Таким чином, єдність протилежностей передбачає їх боротьбу, в результаті якої має відбутися перехід до нової якості, від старого до нового. У той же час, ця єдність протилежностей існує завдяки їх боротьбі, яка є імпульсом до розвитку суперечності, єдністю взаємопроникнення і взаємозаперечення протилежностей. Боротьба протилежностей є абсолютною, як і розвиток.

Таким чином, суперечності характеризуються такими рисами: по-перше, вони мають всезагальний характер, оскільки характерні для всіх явищ і процесів в світі; по-друге, розкривають саме внутрішнє джерело всякого саморозвитку і саморуху; по-третє, носять об'єктивний характер, бо вони закладені в сутність кожного явища; по-четверте, специфічність дії або прояву; по-п'яте, мають сутнісний характер; по-шосте, їм характерна наявність певної структури; по-сьоме, протилежні сторони суперечності характеризуються взаємообумовленістю, взаємовиключенням і взаємопроникненням; по-восьме, вони є джерелом і рушійною силою розвитку; по-дев'яте, суперечність постійно перебуває у русі, тобто відбувається її розвиток; по-десяте, їй притаманна відносна єдність і абсолютна боротьба її протилежних сторін; суперечності мають свій об'єктивний хід розвитку і розв'язання. Проте остання риса не означає, що суспільство повинно залишатися пасивним спостерігачем за розвитком суперечностей, навпаки, воно через свою свідому діяльність повинно відігравати активну роль в їх виявленні, пізнанні та розв'язанні.

Розглянемо сутність і особливості соціальних та економічних суперечностей, та взаємозв'язок між ними. Соціальні суперечності – це суперечності у системі суспільних відносин, які виражають відношення між певними суб'єктами (індивідом, соціальною групою, виробничим колективом, класом, суспільством в цілому). Тобто головною особливістю соціальних суперечностей є їх зв'язок з суспільними відносинами і суб'єктами цих відносин. Суб'єкт в соціальній суперечності може виступати: а) безпосередньо, представляючи одну (суперечність між людиною і навколишнім середовищем) або обидві сторони (суперечність між капіталістами і найманими працівниками); б) опосередковано (суперечності товару, який є втіленням конкретної і абстрактної праці суб'єкта); в) одночасно і безпосередньо, і опосередковано (найманий працівник і виготовлені ним знаряддя праці).

Соціальні суперечності відображають розвиток суспільства і є суперечностями між існуючими формами соціального життя, у т. ч. механізмами соціального управління, і новими потребами суспільного розвитку, які вимагають цілеспрямованої зміни цих форм і механізмів. Вони пов'язані з розбіжностями інтересів певних соціальних груп [8, с. 289].

Виділяють такі особливості соціальних суперечностей:

1) соціальні суперечності – це суперечності між суб'єктами відповідних суспільних відносин, пов'язаних з їх безпосередніми інтересами;

2) вони виражають як відношення між агентом і контрагентом, так і ставлення кожного з них до суперечності в цілому. Виходячи із своїх інтересів, кожен суб'єкт суперечності вступає у відношення, по-перше, зі своїм контрагентом, який йому протистоїть, і, по-друге, з суперечністю в цілому, яку він прагне розв'язати або гальмувати її розвиток;

3) соціальні суперечності пов'язані із діяльністю людини (вони розвиваються, проявляються, розв'язуються і виникають у результаті економічної діяльності людей, але незалежно від їх бажання або небажання);

4) сутність, глибина, форми прояву соціальних суперечностей визначаються природою суспільного ладу (але це не суперечить об'єктивній природі суперечностей і їх відносній незалежності від волі і свідомості людей). Суспільство може лише з'ясовувати, прискорювати або сповільнювати їх розвиток, сприяти або заважати їх розв'язанню;

5) соціальні суперечності мають соціально-класовий характер і неоднакову природу в різних суспільних умовах. Одні і ті ж суперечності (наприклад, суперечності між покупцем і продавцем, між споживною вартістю і вартістю, між конкретною і абстрактною працею) при різних суспільних умовах мають неоднакову суспільну природу, розвиток і форми розв'язання. Виділяють такі типи соціальних суперечностей: первісної спільноти, антагонізмів, не антагонізмів, суперечностей соціальної єдності. Проте основна і головна соціальні суперечності певного суспільного ладу в різних країнах є незмінними [1, с. 15–17];

6) суперечності більш високого рівня соціальної організації при одних умовах включають, а при інших – не включають суперечності менш високих рівнів соціальної організації;

7) діапазон розвитку соціальної суперечності охоплює деякі фази, які притаманні тільки йому (на відмінну від природних суперечностей) – протилежність і конфлікт;

8) характер соціальної суперечності обумовлює її відносне (в межах різних етапів розвитку однієї суспільно-економічної формації) та абсолютне розв'язання (при переході від однієї суспільно-економічної формації до іншої);

9) основним методом пізнання соціальних суперечностей є метод сходження від абстрактного до конкретного [10, с. 34].

Складовою соціальних суперечностей є економічні суперечності, які властиві економічним (виробничим) відносинам, пов'язані із суб'єктами суспільного виробництва і проявляються на всіх фазах процесу відтворення суспільного виробництва. Вони відіграють роль первинних, провідних, визначальних в системі соціальних суперечностей. Їм характерні як риси соціальних суперечностей, так і свої специфічні риси, які випливають із їх зв'язку з економікою [1, с. 23].

Економічні суперечності пов'язані між собою і утворюють систему з внутрішньою взаємною визначеністю і підпорядкованістю та характерною для них структурою. Ці суперечності відповідають певному етапу історичного розвитку суспільства, а тому вони є суперечностями певного суспільного ладу і певного етапу його розвитку.

Можна виділити такі характерні риси системи економічних суперечностей:

- суспільних характер цих суперечностей, оскільки вони персоніфікуються в суперечностях між класами, соціальними групами;
- структура економічних суперечностей розкривається через виділення об'єктів таких зв'язків і відносин, тобто вона виражається через об'єктно-суб'єктні зв'язки і відношення. Внутрішня структура економічних суперечностей може бути представлена як по вертикалі, так і по горизонталі. По вертикалі – це економічні суперечності між різними сферами суспільного виробництва: безпосередньо виробництво, розподіл, обмін і споживання, а по горизонталі – це суперечності між відособленими, але взаємопов'язаними галузями, підгалузями і господарюючими суб'єктами;
- вони мають речовий носій, оскільки виробничі відносини пов'язані з якою-небудь річчю (товаром, грошима, виробничими фондами, суспільним продуктом і т. д.);
- економічні суперечності пов'язані з речами і проявляються через них, опосередковуються ними, набуваючи соціальної значущості. Тобто вони пов'язані з речами як споживними вартостями [1, с. 23–29];
- економічні суперечності – це опосередковані суперечності, оскільки будь-яке благо, річ виступає посередником у взаємодії людей між собою;
- у будь-якій економічній суперечності втілені матеріальний і духовний компоненти, оскільки суперечність одночасно є і персоніфікованою (втілена в діях людей) і уречевленою (у матеріальних і духовних результатах людської праці);
- в економічних суперечностях відображено два аспекти трудової діяльності – соціально-економічний і техніко-економічний. Це обумовлено тим, що в економіці є три компонента – люди, речі і відносини між людьми з приводу речей. Відповідно до цього, економічні суперечності фіксують історичний взаємозв'язок цих компонентів;
- єдність і боротьба протилежних тенденцій в економічній діяльності людей забезпечує історичну спадковість в саморозвитку виробничих відносин, продуктивних сил і способу виробництва в цілому [4, с. 12-13].

Попри те, що економічні суперечності є складовою соціальних суперечностей, вони є первинними, провідними по відношенню до соціальних і знаходять свій прояв у соціальних суперечностях. Однак, якщо розглядати економічні і соціальні суперечності в системі аграрних відносин, то обидві групи суперечностей, викликані переважно суперечностями відносин власності на засоби виробництва, насамперед на землю.

Суперечність відносин власності на землю є основною в системі аграрних відносин. Саме вона лежить в основі всіх інших економічних суперечностей аграрних відносин та призводить до соціальних суперечностей на селі і в суспільстві. Тому, на нашу думку, щодо аналізу системи суперечностей в системі аграрних відносин доцільно застосовувати поняття «соціально-економічних суперечностей», які пов'язані з соціально-економічними відносинами, основу яких становлять відносини власності на засоби виробництва, продукти праці, робочу силу, а також до цих відносин належить характер праці та відносини розподілу.

Виходячи з того, що, з одного боку, соціально-економічні відносини – це відносини власності та обумовлені ними відносини виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних та духовних благ, відтворення робочої сили, суспільного поділу праці і т.д., а, з іншого боку, це відносини між суспільними класами, соціальними групами і членами суспільства, можна зробити висновок, що соціально-економічним суперечностям приманні риси і особливості, як соціальних, так і економічних суперечностей.

Соціально-економічні суперечності можна розглядати, як явище, як економічну категорію і як інституційну форму функціонування суспільств. Соціально-економічні суперечності як явище є виразом економічних інтересів суб'єктів виробничих відносин. Соціально-економічні суперечності як економічна категорія, – це відношення єдності і боротьби між протилежними сторонами власності, яке характеризує сутність соціально-економічних відносин, тобто це відношення єдності і боротьби привласнення і відчуження, як сторін власності. Соціально-економічні суперечності, як інституційна форма функціонування суспільств, – це інституційно виражене відношення єдності і боротьби протилежностей економічних відносин, яке виступає внутрішнім джерелом розвитку суспільно-економічних формацій. Тобто соціально-економічні суперечності лежать в основі функціонування і розвитку кожної суспільно-економічної формації, обумовлюючи зміну не лише однієї формації іншою, а й зміну фаз всередині кожної формації. Разом з тим, вони виражають сутність кожної суспільно-економічної формації і вказують на внутрішнє джерело її розвитку, відображаючи історичний розвиток суспільства.

Важливе значення для розуміння діалектики розвитку суспільства має визначення фаз розвитку самої суперечності. Кожна суперечність характеризується своїм внутрішнім розвитком, в результаті якого вона проходить декілька фаз, що відображають процес її зародження, формування і розв'язання. Традиційний підхід до виділення фаз розвитку суперечностей можемо спостерігати у Г. В. Ф. Гегеля: тотожність-відмінність-протилежність-суперечність [2]. Однак, така схема розвитку суперечностей не є досконалою, оскільки, по-перше, згідно з нею суперечність в цілому ототожнюється з останньою фазою свого розвитку; по-друге, виділені фази розвитку у Г. В. Ф. Гегеля є одночасно і сторонами суперечності, і відношенням між сторонами суперечності; і, по-третє, оскільки суперечності є різноманітними за своїм змістом, способами, формами і результатами єдності і боротьби протилежних сторін, вони навряд проходять у своєму розвитку усі без винятку фази.

На думку, М. Д. Колесова і В. Ф. Щербини, доречніше залежно від того, яка сторона суперечності домінує на тому чи іншому етапі свого розвитку, виділяти два етапи розвитку суперечностей – розгортання і згортання [4, с. 38]. Г. М. Штракс виділяє п'ять фаз розвитку соціальної суперечності: тотожність, відмінність, істотна відмінність, протилежність, конфлікт. Перша фаза характеризує такий момент виникнення суперечності, коли тотожність переважає над відмінністю. Друга – виражає поглиблення розпочатої відмінності, її домінування над тотожністю. На третій фазі відбувається взаємне виключення сторін в окремих істотних відносинах. У фазі протилежності досягається взаємовиключення сторін у всіх сутнісних відношеннях. Конфлікт виникає, коли суперечність визріла і одна зі сторін відповідно до своїх інтересів і користуючись своїми можливостями ускладнює і затягує її розв'язання [10, с. 26].

Схоже бачення фаз розвитку можна зустріти у С. В. Мочерного, який вважав, що основними етапами (фазами) розвитку суперечності є тотожність, відмінність, власне суперечність, конфлікт, і її вирішення, внаслідок чого суперечність переходить у якісно або сутнісно нову форму руху [6, с.121]. В. С. Семенов відзначав, що К. Маркс виділяв такі стадії розвитку суперечностей при капіталізмі, як відмінність, протилежність, конфлікт, їх розв'язання і ін. [7, с. 206]. Однак, К. Маркс не відділяв розвиток суперечності від її розв'язання, виходячи з того, що суперечність не згладжується, а розв'язується. До того ж, розв'язання однієї суперечності веде до виникнення нової суперечності.

У зарубіжних економістів можна зустріти і більш широкий перелік фаз: тотожність, відмінність, істотна відмінність, протилежність, розв'язання. Тотожність відображає момент виникнення суперечності, коли роздвоєння на протилежні сторони тільки починається. Відмінність являє собою суперечність, що тільки з'явилася. Істотна відмінність – це вже досить виражена суперечність, що виражає вищий ступінь відмінності. Протилежність розкриває сформовану суперечність, всередині якої починається боротьба і йдуть пошуки шляхів розв'язання. Необхідно зазначити, що протилежність як внутрішня сторона суперечності існує на всіх фазах її розвитку, але проявляється із різної силою. Розв'язання суперечності – це процес відтворення суперечності, коли протилежні на сьогодні серед вчених немає єдиної точки зору щодо кількості фаз розвитку суперечностей [2]. Дехто з вчених вважає, що кількість фаз, через які проходить у своєму розвитку суперечність, залежить від своєчасності виявлення і розв'язання суперечності, від внутрішніх і зовнішніх умов її розвитку, економічних умов суспільного ладу, від характеру суперечності і т.д.

З вищевикладеного зрозуміло одне, що всі суперечності у своєму розвитку обов'язково мають пройти три ступені розвитку. Перший – ступінь єдності, тотожності сторін, другий – роздвоєння єдиного, боротьби протилежних сторін суперечності, і третій – розв'язання суперечності та перехід в нову якість. Якщо ж суперечність не буде своєчасно виявлена і розв'язана, то це призведе до появи додаткових фаз розвитку суперечності, наприклад, таких як загострення та конфлікт. У такому випадку розв'язання суперечності вимагатиме більш масштабних і тривалих заходів. Тому, зазвичай, виділяють три основні ступені розвитку суперечностей: виникнення, розвиток і розв'язання.

Виходячи із сутності та особливостей соціально-економічних суперечностей, можна виділити такі їх функції:

- 1) сигнальна – сигналізує про те, що деякі елементи господарського механізму, форми чи методи економічної діяльності застаріли, «віджили» своє і вимагають змін;
- 2) деструктивна – проявляється у випадку несвоєчасного розв'язання суперечності у формі конфлікту, що веде до появи та поширення негативних явищ, процесів, регресивних тенденцій в економіці та суспільстві в цілому;
- 3) конструктивна (стимулююча) – спрямовує суспільство на пошук більш ефективних форм і методів господарювання тощо, є рушійною силою розвитку системи в цілому;
- 4) інтегруюча – проявляється в єдності протилежних сторін, забезпечує існування явища;
- 5) розвиваюча – має місце при проходженні суперечністю фаз свого розвитку, коли відбувається розвиток окремої підсистеми в умовах розвитку системи в цілому;
- 6) відтворююча – суперечність, як джерело розвитку, через боротьбу протилежностей і в процесі цієї боротьби виникає, розвивається і розв'язується, переходячи у нову якість, у якій закладена нова суперечність;
- 7) інформаційна – суперечності є носіями інформації про сутність явищ, процесів, особливості і характер системних утворень;

8) гносеологічна – суперечності є інструментом розкриття сутності явищ, системних утворень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, соціально-економічні суперечності можна розглядати як явище, як економічну категорію і як інституційну форму функціонування суспільств. Соціально-економічні суперечності як явище є виразом економічних інтересів суб'єктів виробничих відносин; як економічна категорія – це відношення єдності і боротьби між протилежними сторонами власності, яке характеризує сутність соціально-економічних відносин, тобто це відношення єдності і боротьби привласнення і відчуження, як сторін власності; як інституційна форма функціонування суспільств – це інституційно виражене відношення єдності і боротьби протилежностей економічних відносин, яке виступає внутрішнім джерелом розвитку суспільно-економічних формацій. Соціально-економічним суперечностям притаманні риси і особливості, як соціальних, так і економічних суперечностей. Вони виконують сигнальну, деструктивну, конструктивну (стимулюючу), інтегруючу, розвиваючу, відтворюючу, гносеологічну і інформаційну функції.

Подальші наші розвідки в цьому напрямі будуть стосуватися дослідження природи та причин соціально-економічних суперечностей аграрного сектору в трансформаційних економіках та визначення шляхів їх розв'язання.

Література

1. Аройо Ж. Экономические противоречия при социализме. Сущность, проявления, разрешение / Ж. Аройо. – М. : Политиздат, 1984. – 223 с.
2. Гегель Г. В. Ф. Наука логики / Г. В. Ф. Гегель. – СПб : «Наука», 1997. – 800 с.
3. Зайцев Ю. К. Сучасна політична економія (проблеми та інституційне поле предмета і методології досліджень) : навч. посіб. / Ю. К. Зайцев, В. С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2011. – 337, [3] с.
4. Колесов Н. Д. Разрешение экономических противоречий социализма / Н. Д. Колесов, В. Ф. Щербина. – М. : Экономика, 1988. – 255 с.
5. Куликов В. В. Экономические противоречия социализма: характер и формы разрешения / В. В. Куликов. – М. : Экономика, 1986. – 144 с.
6. Мочерний С. В. Методологія економічного дослідження / С. В. Мочерний. – Львів : Світ, 2001. – 416 с.
7. Семенов В. С. Диалектика развития социализма / В. С. Семенов. – М. : «Мысль», 1987. – 429, [1] с.
8. Соціологія : словник термінів і понять. – К. : Кондор, 2006. – 372 с.
9. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
10. Штракс Г. М. Социальное противоречие / Г. М. Штракс. – М. : «Мысль», 1977. – 158 с.

Надійшла 01.11.2016; рецензент: д. е. н. Зайцев Ю. К.